

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Koloniale archieven in het licht van global history
Jeurgens, K.J.P.F.M.

Citation

Jeurgens, K. J. P. F. M. (2010). Koloniale archieven in het licht van global history. *Archievenblad*, 6(114), 32-34. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16309>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16309>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Koloniale archieven in het licht van global history

*At home in Europe
The white man can be seen as a man
As soon as he leaves home he is frightful
He analyses, spies, classifies, defines, appropriates
Conquers and dominates¹*

Charles Jeurgens ■

Globalisering, glocalisering, mondialisering, netwerksamenleving: het zijn begrippen die hun ontstaan en betekenis te danken hebben aan grensoverschrijdende relaties, waarbij het draait om uitwisseling van personen, goederen en ideeën. In onze tijd vormen internet en het world wide web de paden waarlangs een belangrijk deel van deze grensoverschrijdende betrekkingen tot stand komen en worden onderhouden.

Met de sterk groeiende interactie en wederzijdse afhankelijkheden in een globaliserende samenleving op zowel economisch, financieel, sociaal, bestuurlijk en maatschappelijk terrein, neemt ook de belangstelling toe voor de studie naar grensoverschrijdende relaties in het verleden. Global history is inmiddels een aanzienlijke en ook populaire tak aan de boom van de geschiedwetenschap. Vanuit die invalshoek is er volop belangstelling voor de archieven die in een koloniale context zijn gevormd. Niet met de bedoeling om op eurocentrische wijze de koloniale verhoudingen te onderzoeken, maar nadrukkelijk om de interactie en afhankelijkheden tussen continenten en samenlevingen in het verleden te bestuderen. In deze bijdrage wil ik verkennen wat de historische archivaliek kan bijdragen aan deze onderzoekstrend en omgekeerd in hoeverre deze invalshoek nieuwe dingen in petto heeft voor de archivaliek.

Sneller en intenser

Zonder hier op de vele verschillende definities van globalisering en global history in te kunnen gaan, kan wel worden vastgesteld dat in vrijwel alle omschrijvingen de communicatie een kenmerkend aspect vormt. Naarmate de snelheid en intensiteit van wereldwijde communicatie toeneemt, groeien in het algemeen ook de wederzijdse beïnvloeding en onderlinge afhankelijkheden. In het debat over de toenemende globalisering vormen de technische ontwikkelingen die van invloed zijn op

Naarmate de snelheid en intensiteit van wereldwijde communicatie toeneemt, groeien in het algemeen ook de wederzijdse beïnvloeding en onderlinge afhankelijkheden.

de snelheid waarmee goederen, mensen en ideeën verplaatst kunnen worden een belangrijke verklaringgrond.² De introductie van de telegraaf wordt in dit opzicht als een mijlpaal beschouwd. Niet langer was het uitwisselen van berichten afhankelijk van de snelheid waarmee het fysieke transport van een document plaatsvond, maar werd informatie via onzichtbare signalen razendsnel over grote afstanden langs een kabel verstuurd.³ De wereld

werd hierdoor aanmerkelijk kleiner. Hoewel het nog tot 1870 zou duren alvorens een rechtstreekse, hoogwaardige telegraafverbinding tussen Londen en Bombay tot stand kwam, ontwikkelde de telegraaf zich vlak na het midden van de negentiende eeuw in India, door toedoen van de gouverneur-generaal Dalhousie, al tot een krachtig 'instrument of empire'. Telegraaflijnen werden er nog sneller aangelegd dan de spoorwegen.⁴ In Nederlands-Indië kwam de eerste telegraaflijn in 1856 tot stand tussen Weltevreden in Batavia en Buitenzorg⁵ en sinds 1859 lag er een zeekabel tussen Batavia en Singapore.

Netwerken

Het zou echter een veel te eenvoudige voorstelling van zaken zijn wanneer we het proces van globalisering uitsluitend zouden beschouwen vanuit de technische mogelijkheden van berichten-, goederen- en personenverkeer. Het gaat bij globalisering uiteindelijk om de wederzijdse beïnvloeding en een transformatie van bestaande verhoudingen. De Britse historicus C.A. Bayly heeft erop gewezen dat de oorsprong van het moderne internationale systeem niet zozeer in de technologische veranderingen, maar veel meer in de daaraan voorafgaande politieke en culturele veranderingen moet worden gevonden.⁶ De techniek zorgde weliswaar voor een enorme versnelling in de uitwisseling, maar de patronen die bepaalden hoe de verbindinglijnen liepen, werden al veel eerder getekend. Het gebruik van de metafoer van de netwerken werkt in dit kader verhelderend. Kerry Ward laat in haar analyse van de Verenigde Oost-Indische Compagnie zien dat deze

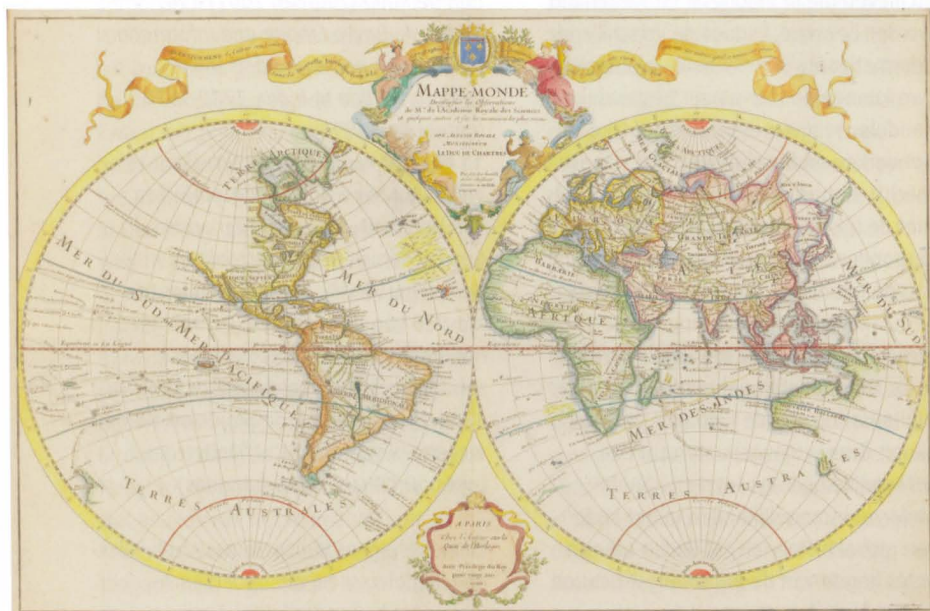
onderneming bestond uit verschillende aaneengeschakelde, deels naast elkaar opererende en elkaar kruisende netwerken. Zij onderscheidt binnen de VOC "material networks (...) of bureaucracy, correspondence, trade, transportation and migration as well as discursive networks of law, administration, information, diplomacy and culture" waarlangs en waarbinnen verschillende vormen van uitwisseling plaatsvonden.⁷ De netwerken van handel, scheepvaart, wetgeving, diplomatie, migratie en informatie waren grotendeels op zichzelf staande circuits die hun eigen dynamiek kenden en via zogeheten knooppunten (bijvoorbeeld de factorijen en de latere koloniale centra van handel en bestuur) in elkaar grepen. Op die knooppunten wisselden goederen, mensen, ideeën en informatie veelvuldig van netwerk. Als we ons een beeld willen vormen van de interacties vanuit een 'global perspective' zijn vooral de knooppunten (in de Angelsaksische literatuur worden dit 'nodes' genoemd) waar netwerken bij elkaar komen interessant. Daar wordt informatie van het ene netwerk naar het andere overgeheveld. Zo werd in Batavia bepaald welke informatie uit het netwerk tussen Batavia met de handelsposten in Azië werd overgeheveld naar het netwerk dat bestond tussen Batavia en de Republiek. Onderzoek naar communicatiepatronen aan de hand van een analyse van de archiefvorming, kan helpen om dergelijke netwerken bloot te leggen.

Bevroren sporen van beweging

Archieven vormen voor historici belangrijke bronnen voor onderzoek. Iedere nieuwe benadering van het verleden wordt aan de hand van onderzoek in de archieven op haar houdbaarheid getoetst. Dat geldt dus ook voor de benadering van de geschiedenis vanuit een global perspective. Door de koloniale archieven alleen als een inhoudelijke bron voor historisch onderzoek te zien, wordt voorbijgegaan aan een ander, minstens zo belangrijk aspect van deze archieven. Archieven zijn immers de tastbare sporen van voormalige informatienetwerken. Zoals goederen en personen van de ene plaats naar de andere vervoerd werden en daar in de lokale samenleving werden opgenomen, gebeurde dat ook met de informatie die in documenten was vastgelegd die we nog steeds in de koloniale archieven aantreffen. Het was niet alleen de informatie, maar het waren ook de dragers van die informatie, de documenten, die heen en weer gingen. Welke werkelijkheid wordt zichtbaar als we ons realiseren dat deze archieven – die veelal als statische onderzoeksbronnen voor historici fungeren – in feite de bevroren sporen van beweging zijn? Sporen van beweging die uit hun oorspronkelijke context zijn gehaald en zijn overgebracht naar een 'museale' bewaaromgeving? Welke werkelijkheid wordt zichtbaar als we proberen de beweging ('velocity') terug te brengen in deze archieven? Ik zou de stelling willen aangaan dat

Archieven zijn immers de tastbare sporen van voormalige informatienetwerken.

historici zich vooral richten op het omtrekken van gegevens aan de koloniale archieven, zonder daarbij voldoende te realiseren op welke wijze die informatie met andere informatie is verknoot. Archivarissen hebben zich voornamelijk toegelegd op de technische aspecten van de koloniale archiefvorming, waardoor het zicht op de oorspronkelijke functie van de documenten in die archieven op zijn minst wordt vertroebeld. In hun analyse van de koloniale archieven en bij het toegankelijk maken ervan, hebben archivarissen zich hoofdzakelijk laten leiden door het perspectief van de archiefvormer en de administratieve technieken die deze archiefvormers hadden ontwikkeld om hun informatie te beheren. Archivarissen hebben inventarissen van archieven geproduceerd op basis van het handelen van individuele archiefvormers. De toegangen die op die manier ontstaan, weerspiegelen de administratieve werkelijkheid vanuit het perspectief van die archiefvormer, wat er simpel gezegd op neerkomt dat archivistisch gezien de nadruk ligt op het moment waarop informatie bij de archiefvormer binnenkomt (dit resulteert in de omvangrijke series ingekomen brieven), het moment waarop de archiefvormer besluiten neemt (dit leidt tot series besluiten) en het moment waarop informatie in de vorm van brieven of rapporten wordt verzonden (dit resulteert in omvangrijke series minuten van uitgaande brieven). Vanuit het perspectief van de archiefvormer zit aan die administratieve processen altijd een begin- en een eindpunt. De vraag is of de complexe administratieve werkelijkheid hiermee niet veel te eenvoudig wordt voorgesteld. Als we dit administratieve proces met wat meer distantie bekijken, zien we immers dat wat voor de ene archiefvormer het eindpunt van een administratief proces vormt, voor een andere archiefvormer het beginpunt is. Door vooral naar de verbindingen te kijken in de informatie-uitwisseling, tekenen de patronen van de informatienetwerken zich haast vanzelf af.

De wereldkaart van de Franse geograf G. de L'Isle, 1700.

>> De pen als gereedschap

Het belangrijkste gereedschap waarover de overheid de beschikking had om een uitgestrekt koloniaal gebied te kunnen besturen, was de pen, of zoals H.V. Bowen in zijn uitstekende studie naar de administratieve geschiedenis van de Britse East India Company schrijft: "[The pen could be] as mighty as the sword in the making of the (...) empire."⁸ In vergelijking met de Britse historiografie is er in Nederland betrekkelijk weinig aandacht voor de specifieke betekenis van informatie- en kennisuitwisseling voor de opbouw van de koloniale staat. Siegfried Huigen besteedt in zijn proefschrift de nodige aandacht aan de veranderingen na het uiteenvallen van de handelcompagnie en de transformatie naar de nieuwe staatsstructuur. Hij stelt dat het Bataafse koloniale bewind grote behoefte aan informatie had, omdat het zichzelf graag zag als een bestuur dat het welzijn van 'medeburgers' (dat waren overigens de kolonisten en niet de inheemse inwoners) wilde bevorderen. Dat kon alleen effectief gebeuren als de bestuurders de leefomstandigheden van hun burgers kenden. Om bestuurlijke greep te verkrijgen op afgelegen gebieden van de kolonie was informatie over de situatie ter plaatse van cruciale betekenis.

Om bestuurlijke greep te verkrijgen op afgelegen gebieden van de kolonie was informatie over de situatie ter plaatse van cruciale betekenis.

Die informatie werd voornamelijk verkregen door het uitvoeren van inspectiereizen door hooggeplaatste ambtenaren en het vervaardigen van gedetailleerde topografische kaarten.⁹ In de negentiende eeuw neemt de administratiedrift van de overheid verder toe, totdat zo ongeveer alles wat vastgelegd kon worden ook daadwerkelijk geregistreerd leek te worden.

Vitale ruggengraat

De Britten hebben al langere tijd oog voor de betekenis van informatie voor het koloniale bestuur. Bayly beschrijft bijvoorbeeld hoe in Brits-India in het begin van de negentiende eeuw de

transitie van een gedecentraliseerd en oraal georiënteerd Indiaas informatie-systeem naar een meer gestructureerd, archiefgeoriënteerd Brits systeem in zijn werk ging. Hij laat zien hoe inheemse en koloniale circuits met elkaar verbonden raken en laat in zijn onderzoek zien op welke wijze informatie van het ene naar het andere circuit bewoog.¹⁰

In de Nederlandse vroeg-koloniale tijd vormde de onafgebroken correspondentie die de gouverneur-generaal en de Minister van Koloniën geacht werden met elkaar te onderhouden de vitale ruggengraat voor het bestuur. De kwaliteit van de informatie die langs deze ader vanuit Batavia naar Den Haag vloeide, was echter voor een belangrijk deel afhankelijk van de mate waarin het informatienetwerk vanuit Batavia – via de residenten, assistent-residenten, controleurs, regenten en de dorps-hoofden – door wist te dringen tot in de lokale samenleving. Neem alleen al de archieven die in Jakarta en Den Haag worden bewaard. Stel we reconstrueren, op grond van de archiefvorming, hoe de informatie die bij de verschillende archiefvormers te vinden was vanuit de haarvaten van de lokale samenleving naar het Haagse centrum vloeide. Dan krijgen we zicht op de werking van het koloniale informatienetwerk en de wijze waarop in de knooppunten informatie werd gefilterd en wat werd overgeheveld naar andere netwerken.

Conclusies

Door verbindingen te leggen tussen de archieven die in Indonesië en Nederland worden bewaard, kunnen de verschillende informatienetwerken worden blootgelegd (we kunnen op die manier bestuurlijke-, handels-, religieuze- en persoonlijke netwerken onderscheiden). Het Haagse machtscentrum wordt via tussenschakels met de lokale dorpsamenleving verbonden, de oorspronkelijke beweging van de informatie kan zichtbaar worden gemaakt, en het wordt mogelijk te reconstrueren wat er met die informatie in de knooppunten gebeurde. Digitalisering van de koloniale archieven vanuit deze uitgangspunten zal een belangrijke bijdrage leveren aan de onderzoeksmogelijkheden in het kader van global history en zal leiden tot een beter begrip van de informatiestructuren uit het verleden. ■

Noten

- 1 ■ Michael Kayoy, *My Father's footsteps* (Nairobi 1973).
- 2 ■ Voor een aardige introductie op de uitwisseling van informatie zie Daniel R. Headrick, *When information came of age. Technologies of knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850* (Oxford 2000) 181-216.
- 3 ■ John B. Thompson, 'The global communication', in: David Held and Anthony McGrew, *The global transformations reader. An introduction to the globalization debate* (Cambridge 2003; 2e druk) 246.
- 4 ■ Thomas J. Misa, *Leonardo to the Internet: technology & culture from the Renaissance to the present* (Baltimore 2004) 105-106.
- 5 ■ Rudolph Mrazek, *Engineers of the happy land. Technology and Nationalism in a Colony* (Princeton 2002).
- 6 ■ C.A. Bayly, 'Archaic' and 'Modern' Globalization in the Eurasian and African Arena, c. 1750-1850', in: A.G. Hopkins (ed.), *Globalization in World History* (London 2002) 47-73, aldaar 50.
- 7 ■ Kerry Ward, *Networks of Empire. Forced Migration in the Dutch East India Company* (Cambridge 2009) 10. Zie ook: Zoë Laidlaw, *Colonial connections, 1815-45: Patronage, the information revolution and colonial government* (Manchester 2005) 13.
- 8 ■ H.V. Bowen, *The business of empire. The East India Company and imperial Britain, 1756-1833* (Cambridge 2006) 181.
- 9 ■ Siegfried Huigen, *Verkenningen van Zuid-Afrika. Achttiende-eeuwse reizigers aan de Kaap* (Zutphen 2007) 194.
- 10 ■ C.A. Bayly, *Empire and Information. Intelligence gathering and social communication in India, 1780-1870* (Cambridge 1996).
- 11 ■ In dit kader is het interessant te wijzen op twee ontsluitingsprojecten van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis: 'Godsdienstpolitiek in Nederlands-Indië, in het bijzonder ten aanzien van de Islam, 1816-1942' en het 'Repertorium van Nederlandse zendings- en missiearchieven, ca 1800-1960'. Voor beide projecten zie de website: www.inghist.nl/Onderzoek/LopendOnderzoek#programmas

Charles Jeurgens ■ hoogleraar Archivistiek aan de Universiteit van Leiden en werkzaam bij het Nationaal Archief.